Sværdet og pennen

ARABISKE EFTERSKRIFTER TIL ARAFAT OG SAID

Indenfor et enkelt år døde Palæstinas sværd og pen, PLO's leder Yassir Arafat (1929-2004) og den fremtrædende intellektuelle Edward Said (1935-2003). Med udgangspunkt i deres eftermåde i den arabiske verden undersøger denne artikel hvilke dele af deres politiske og intellektuelle arv vil blive pejlepunkter for fremtiden og hvilke har kurs mod historiens skraldespand.

Af Sune Haugbølle, ph.d.-studerende i Middle Eastern Studies ved St. Antony's College i Oxford.

I EN TID HVOR luften er fuld af erklæringer om en ny periode i Palæstina og de øvrige arabiske lande, har deres død efterladt et politisk og intellektuelt tomrum, hvori nye ideer bliver formet og nye strategier lagt. Denne artikel ser på hvordan den arabiske verden bød disse to store palæstinensiske mænd farvel, gennem en læsning af nekrologer bragt i arabiske aviser efter den 25. september 2003 og den 11. november 2004. Til sammenligning undersøger artiklen også vestlige reaktioner og kommentarer til Arafat og Said.

Arafat

Da Mahmoud Abbas mandag den 10. januar i år lod sig udråbe som vinder af det palæstinensiske præsidentvalg, tilegnede han sejren til Arafat. Denne gestus stod i noget af et modforhold til de foregående måneders magtovertagelse og i særdeleshed måden hvorpå en ny kurs blev udstukket med hu og hast. Fra det øjeblik

Mahmoud Abbas og Ahmad Qorei havde overtaget lederskabet i Det palæstinensiske selvstyre stod det klart, at de var opsat op at "komme videre" fra Arafat, hvilke stemte overens med den gængse holdning i vestligt diplomati og offentlig opinion. Den samme fortolkning af Arafats liv kunne man læse i de mange nekrologer der blev skrevet i Europa og USA. I aviser som The New York Times, Le Monde, The Guardian og The Economist blev Arafat hyldet for at have bragt palæstinenserne sag på den internationale agenda, men fik til gengæld mere eller mindre direkte skylden for de fejlslagne fredsforhandlinger ved Camp David og den anden Intifadas tusinder af ofre. Han formåede ikke at slippe rollen som militsleder og skifte geværet ud med en olivengren, som han havde lovet verden da han talte ved FN's generalforsamling i 1974, lød efterskriftet her.

For mange mennesker i de arabiske lande var Arafats eftermåde langt mere end

Yassir Arafat og Edward Said. Forholdet mellem de to var aldrig hjerteligt. Arafat tog Said's kritik meget personligt.

at have givet Palæstina en plads i den vestlige bevidsthed. Den umiddelbare reaktion i de arabiske medier, fra de London-baserede aviser al-Quds al-Arabi og al-Hayat til satellitkanalerne al-Jazeera og al-Arabiya, var præget af højstemte lovprisninger af Arafat, selv fra politiske modstandere, inklusiv islamister og venstreorienterede kritikere. Han var noget så ualmindeligt som en folkelig leder, der med en vis troværdighed kunne sige, at han var sit folks fader. Flere kritikere fandt det da også ironisk, at de arabiske ledere, der havde hyklet for den palæstinensiske sag i årtier samtidig med at de gjorde livet svært for Arafat, nu omfavnede ham i døden og ved den store "panarabiske" begravelse i Kairo forsøgte at sole sig lidt i skæret fra hans popularitet. Samtidig holdt de ægyptiske arrangører de folkelige masser på afstand af arrangementet. Det var som om, skrev al-Quds al-Arabi, at man nødig ville have Arafats popularitet til at udstille deres

egen mangel på samme, "som om det var hans skæbne at være belejret af de arabiske herskere både i livet og i døden."¹

En af de mest uforbeholdne forsvar for Arafats politiske linie og eftermæle kom fra den libanesiske forfatter Elias Khoury, der selv kæmpede på Arafats side under den libanesiske borgerkrig. Han forsvarede Arafats "enevælde" i Fatah og Det palæstinensiske selvstyre, og "Arafats evne til samle alle dets institutioner i sin person og personificere hele den palæstinensiske modstand imod de forbehold som USA påtvang." For Khoury forlængede den israelske besættelse og de uretfærdige fredsaftaler, som USA prøvede at tvinge igennem, konflikten og resulterede i en udstrakt undtagelsestilstand, som i Khoury og andres øjne nødvendiggjorde en vis koncentration af magten.²

Men der var også en stor del af ambivalens at finde midt i hyldesten, især i de arabiske lande hvor Arafat var mest kon-

troversiel. I Libanon, hvor hans "stat i stat-en" i starten af 1970'erne destabiliserede den libanesiske stat og var en afgørende årsag til den lange libanesiske borgerkrig, anvendte flere kommentatorer Arafats død som en lejlighed til at cementere den idé, at palæstinenserne, og ikke libanenserne selv, var skyld i Libanons ulykke. En anden type kritik anklagede Arafat for at have svigtet demokratiet i Palæstina. Redaktøren på an-Nahar, Ghassan Tuani, lød nærmest som et ekko af de vestlige kommentatorer: nu var det endelig muligt for Palæstina at gå fred og demokrati i møde.³ I Saudi-Arabien beklagede man, at Arafat til det sidste var så "urealistisk" og havde insisteret på en "umulig" fred.⁴ Endnu mere besk var tonen i Kuwait, hvor man aldrig havde tilgivet Arafat hans støtte til Saddam Hussein under den første Golfkrig. Den statslige TV-kanal undlod således at sende fra Arafats begravelse, og avisen al-Watan bragte et tyve år gammelt billede af Arafat med hans "kære ven" Saddam.⁵

Det var ikke overraskende at Arafats navigering af de regionale og internationale farvande havde skabt ham fjendskaber så bitre, at de fulgte ham i døden. Han var, med hans levnedsskildrere Walker og Gowers' ord, en "guerilla-diplomat", der spillede det politiske spil og skiftede allierede som han så det bedst for den palæstinensiske sag.⁶

Arafats liv var præget af politik fra starten. Han blev født i 1929 i Kairo, hvor han tilbragte sin barndom og tidlige ungdom, bortset fra fire år i Jerusalem hos sin palæstinensiske mors familie. Store dele af hans liv er omgæret af mystik. Vi ved at han blev involveret i den palæstinensiske sag omkring 1948, og at han grundlagde Fatah i 1956 og blev leder af PLO i 1969. Resten

af hans liv er veldokumenteret, da han tilbragte det i mediernes søgelys. Til gengæld ved vi kun lidt om hans motivation. Arafat, der aldrig selv skrev sin biografi men lod sig interviewe af adskillige

For mange mennesker i de arabiske lande var Arafats eftermøde langt mere end at have givet Palæstina en plads i den vestlige bevidsthed.

forfattere, var konstant opslugt af politisk arbejde og anså desuden sin egen betydning som leder, symbol og folkeligt samlingspunkt for at være for stor til at tillade en kritisk læsning af sit liv. Det bliver op til historikerne at diskutere, blandt andet, hvor involveret han var i PLO's terrorisme i starten af 1970erne, hvad der overbeviste ham om at indlede fredsprocessen med Israel, og til hvilken grad han planlagde og orkestrerede den anden Intifada. Uden hans eget tilsagn har vi kun hans politiske handlinger at dømme ud fra, og de er åbne for fortolkning.

Said

Edward Said døde den 25. september 2003, lidt mere end et år før Arafat. Før fredsprocessen i 1990erne havde Said støttet og set op til ham. Efter sigende skrev Said sammen med Hanan Ashrawi Arafats berømte "gevær og olivengren"-tale til FN i 1974, og de to sad begge i PLO's nationale råd, en slags eksilparlament, indtil Edward Said meldte sig ud på grund af Arafats støtte til Saddam Hussein i 1991. I tiden efter Oslo blev Said en af Arafats største kritikere. Hans hovedsaglige kritik af freds-

processen var fra starten, at den ved at opgive palæstinensisk land hverken ydede symbolsk eller materiel kompensation for de mange flygtninges lidelser. Oslo-aftalen kaldte han "et instrument til arabisk overgivelse", ⁷ og i 1995 skrev han i et åbent brev til Arafat: "Ligesom jøderne beder verden om at anerkende deres tragedie, burde Rabin og Peres tvinges til at anerkende de uretfærdigheder, som Israel har begået mod palæstinenserne, for at opnå retfærdighed og ikke hævn." ⁸

Senere yndede Said at angribe korruptionen i hvad han kaldte "Arafats Vichy-agtige Selvstyre". ⁹ Et år inde i den anden Intifada, i en særdeles arrig artikel i det anerkendte engelske tidsskrift *New Left Review*, langede Said ud mod Arafat som aldrig før: "Hvad palæstinenserne har brug for er ledere, der virkelig er med deres folk, som rent faktisk deltager i modstandskampen, ikke cigar-rygende bureaukrater ivrige efter at sikre sig deres forretningsaftaler eller VIP-kort, der har mistet ethvert tegn på anstændighed eller troværdighed." ¹⁰

Selvom Edward Said oprindeligt var litterat, spredte han sit virke fra musik- og kulturkritik over mellemøststudier og politiske skrifter til engageret journalistik og egentlig politisk aktivitet. Said havde så at sige gang i tre karrierer på en gang: en som akademiker, en som offentlig intellektuel og en som palæstinensisk fortaler. Den tredje bragte ham en kort overgang i tandem med Mustafa Barghouti i dennes *Palestinian National Initiative*. For mange er han bedste kendt som forfatteren til «Orientalism», ¹¹ men gennem sine alsidige skrivelser blev han med tiden den arabiske verdens fremmeste intellektuelle i Vesten.

Store dele af den arabiske verden havde det svært med Said, der hverken skånede

regimer, islamister eller andre intellektuelle i sine kommentarer. Men i døden blev han, modsat Arafat, taget til nåde og hyldet selv af dem han kritiserede – inklusiv Arafat selv. Forholdet mellem de to var aldrig hjerteligt. Arafat tog Saims kritik meget personligt og bandlyste hans bøger i hjemmestyret. Den første af dem til at dø fik alligevel pæne ord med på vejen fra den stadig levende, om end svækkede og indespærrede, Arafat, der skrev fra sit belejrede hovedkvarter i Ramallah, at Said "udmærkede sig som en fortaler for menneskerettigheder og troede på den frie tanke og dens oplysning." ¹²

Saims død afstedkom en lavine af nekrologer og kommentarer, der var et forbillede værdigt. Den libanesiske avis *as-Safir* skrev, at Said "formåede at placere den palæstinensiske sag i centrum af debatten i amerikanske intellektuelle kredse [...] Said havde kapaciteten til at forvandle palæstinenserens aspirationer og deres kamp for frihed, retfærdighed og værdighed til et globalt fænomen. Han tvang, efter lang tids venten, amerikanske intellektuelle til at indse hvad det betød at holde et helt folk belejret." ¹³

Det var især som et kulturelt bindeled, en mand med et ben i hvert lejr at han blev husket. Han så det selv som en styrke at være uden tilhørssted, «*Out of Place*», der er titlen på hans selvbiografi (eller selvnækrolog, da den er skrevet på hvad Said troede var hans dødsleje). ¹⁴ Said formulerede første gang dette synspunkt i «*Representations of the intellectual*». ¹⁵ Han havde indset, at hans personlige baggrund som palæstinenser vokset op og uddannet på en engelsk eliteskole i Egypten og senere som studerende og universitetsprofessor i USA, havde forvist ham til et per-

manent eksil i en mellemzone, aldrig helt hjemme nogen steder; men at det netop var denne frie tilstand, der gjorde ham i stand til at kritisere ligeligt ud fra en universalistisk, humanistisk etik.

Saids ideal om den frit svævende intellektuelle rejser flere problemer. Først og fremmest har intellektuelle til alle tider har haft svært ved at gøre sig fri af deres kulturelle baggrund, hvilket hans egne studier af europæisk orientalisme illustrerer. Set gennem dette ideals optik kunne man kritisere mange vestlige intellektuelle, der sværger til universalisme, for i virkeligheden at repræsentere vestlige værdier og en vestlig version af modernitet. Omvendt ville man også kunne sige, at arabiske intellektuelle ofte, mere eller mindre bevidst, repræsenterer et arabisk eller islamisk synspunkt frem for "den rene fornuft", som Said troede på og søgte at tilstræbe. Desuden er det særligt problematisk for arabiske intellektuelle at lancere en kulturkritik uden at blive mødt med skepsis i deres hjemlande og beskyldninger om at være "uautentiske" overløbere – ikke mindst hvis de, ligesom Said, er bosat udenfor den arabiske verden.

I Vesten var der mange der stillede spørgsmålstejn ved Saids objektivitet. Det er et paradoks, at han, der så sig selv som "hverken her eller der", skulle blive en af de største repræsentanter og forsvarere for arabisk kultur, selvom han nok ville have haft sig frabedt at blive kaldt det. Der er ingen tvivl om at han ønskede at se sig selv som en fri kritiker, der ikke var tyngt af sin kulturelle og nationale forankring. Hans nekrologer vidner om, at arabiske intellektuelle var stolte over at have en fortaler, der netop var respekteret som intellektuel og humanist frem for som palæstinensisk eller

araber. Said tilførte den palæstinensiske sag et kvalitetsstempel af universel retfærdighed, og det var også sådan han blev mindet efter sin død. Med den palæstinensiske forfatter Mourid Barghoutis ord: "Edward Said var en fortaler for sit folk så vel som en forkæmper for viden i menneskeheden tjente, for den intellektuelles stilling, for ofrene for kolonialismen og den Tredje Verdens udstødte."¹⁶

For den engelsk-palæstinensiske aktivist Ghada Karmi var Edward Said "en kosmopolit i den bedste tradition, fordi, som jeg selv ved det så godt, dem der er uden deres fødelands nationalitet bliver verdensborgere."¹⁷ Måske gjorde Saids mangel på tilhørsforhold ham især til talsmand for den store gruppe eksilerede palæstinensiske og andre arabiske intellektuelle bosat i vestlige hovedstæder som London, Paris og New York. Mængden af seminarer, mindeforsamlinger og konferencer til ære for Said i disse byer viste i hvert fald at han var mindst lige så afholdt her som han var det i Beirut, Kairo og Amman.

De hjertelige ord i den arabiske presse stod i misforhold til en række lunkne nekrologer i amerikanske aviser, bl.a. New York Times, der mente det nødvendigt at nævne den pro-israelske kommentator Alexander Edwards stempling af Said som "terror-professoren".¹⁸ Said havde masser af fortalere og beundrere i USA, særligt blandt universitetsfolk og "liberals".¹⁹ Men som en central figur i debatten mellem zionister og antizionister, der i USA er langt mere skinger end i Europa, havde han længe været under anklage for at fordreje sandheden.

Ved at tage den kamp på sig, som han selv så som den vigtigste af dem alle – kampen om den offentlige mening i USA

– havde han bevæget sig ud i et territorium, hvor man dårligt undgår at blive anklaget for at have valgt side.

Den hårdeste anklage mod Said var den, der forbandt hans politiske engagement med en kritik af hans tænkning. Fordi Said foregav at repræsentere den palæstinensiske sag fra et universelt standpunkt, der repræsenterer almenmenneskelig værdighed og, i de mindste i teorien, dan-

*Store dele af den arabiske verden
havde det svært med Said, der
hverken skåned regimer, islamister
eller andre intellektuelle i sine
kommentarer.*

ner grundlag for det internationale retssystem, var det så utåleligt for hans kritikere, da han i maj 2000 blev fotograferet klar til at kaste sten over grænsen til Israel i det nyligt befriede Sydlibanon. Ved at vælge side mistede han sin troværdighed, mente de. For dem hørte han hjemme i Columbia Universitys elfenbenstårn, med en pen og ikke en sten i hånden. Især efter den 11. september blev Edward Said, sammen med Susan Sontag og andre ligesindede amerikanske intellektuelle, beskyldt for at stå for en kulturrelativisme, der var gået for vidt. At søge at forstå “den anden” blev og bliver stadig taget for et åbenlyst forsvar af fjenden i “den internationale kamp mod terrorisme”.

Ikke overraskende kom disse anklager især fra israelske og jødisk-amerikanske kritikere, for hvem palæstinenserne og deres forsvarere var fjenden. Men Said havde også venner og sympatisører i Israel, som historikeren Ilan Pappé og komponisten

Daniel Barenboim. Barenboim forklarede i sin nekrolog:

Mange israelere og jøder kunne ikke tolerere hans kritik, ikke bare af den nuværende israelske regering, men af en bestemt mentalitet som han identificerede i israelsk tænkning og handlinger – nemlig manglen på empati med det faktum, at den selv samme uafhængighedskrig for Israel i 1948, der bragte den jødiske del af befolkningen en ny identitet, ikke bare var et militært nederlag, men også en psykologisk katastrofe for Palæstinas ikke-jødiske befolkning. [...] Araberne, på den anden side, var og er stadig ude af stand til at acceptere hans modtagelighed overfor jødisk historie”.²⁰

På trods af de gnidninger der måtte have været, mindedes alle arabiske nekrologer uforbeholdent Said som en tabt søn. Det var som om en del af Vesten støtte ham fra sig og manden “uden sted” i døden endelig fandt sit “sted” og blev fuldbyrdet arabisk palæstinenser. Hans ven og “rival” som den største palæstinensiske intellektuelle, Mahmoud Darwish, skrev for nylig en hyldest til Said, der havde dennes vægelsindede identitet som tema:

Han siger: Jeg er fra det sted. Jeg er herfra, og jeg er hverken her eller der. Jeg har to navne der smelter sammen men støder sig bort fra hinanden. Jeg har to sprog, men jeg har glemt hvilket sprog jeg drømmer på. Jeg har det engelske sprog med dets belejlige gloser til at udtrykke sig på skrift. Og et andet sprog der stammer fra himmelske samtaler med Jerusalem. Det klinger af sølv, men strider imod min fantasi. [...]

En margen bevæger sig fremad og et centrum trækker sig tilbage. Østen er ikke fuldstændigt

Østen, ej heller er Vesten helt Vesten. Identitet har mange facetter.²¹

Konklusion

Nu er de begge to døde, Arafat og Said. Nye ledere og kritikere træder i deres sted, men umiddelbart ingen der synes at have samme kaliber. Hvad er deres arv til fremtidens palæstinensere og deres arabiske og vestlige sympatisører? Elias Khoury mener,

Arafats tid, hvor palæstinenserne blev forsvaret med geværet, er ved at være over, men der er andre våben.

at vi ikke bør afskrive Arafat før historien om Palæstina er skrevet færdig: "Vi vil ikke sige farvel til Abu Amar, for vi er sikre på at vil mødes igen, den dag Palæstina bliver befriet, når hans lig vil vende hjem til Jerusalem, som han kæmpede for hele sit liv."²² Kun tiden vil vise om Mahmoud Abbas' lederskab vil skabe den fred som Arafat søgte, eller han vil blive tvunget til at tage Arafats gevær op. Gad vide hvad Said ville have sagt til Mahmoud Abbas – ville han have angrebet hans "pragmatisme" eller ville han have støttet hans folkevalgte mandat?

Said og Arafat minder os om at kritik og politik er to sider af samme sag. Arafat definerede den politiske proces gennem mere end tre årtier. Said ønskede at influere den politiske proces gennem sine skrivelser, og måske lykkedes det ham til dels. Men hans ambition om at ændre holdningen hos folk, særligt meningsdannere i Vesten, er i sidste ende afhængig af hans arvtagere. Gennem hele sin karriere længtes Said efter at tage Arafats rolle på

sig. Især efter den anden Intifada brød ud, var det som om han brugte alle sine sidste kræfter på at gøre verden opmærksom på den krig der foregik. De endte begge deres liv midt i kampen, Arafat som krigeren, der ville være forsoner men aldrig nåede at se sin drøm fuldendt, Said som en intellektuel kriger med pennen som sit sværd, i Mourid Barghoutis formulering, "der strider ud i kamp, skraller lakken af falske ord og flår masken af korruptionens ansigt."²³

Da Said døde kunne ingen i den arabiske verden gøre andet end at hylde ham som et forbillede. Ved Arafats død, derimod, blandede lettelse sig med sorgen; lettelse fordi så mange følte, at han havde ført palæstinenserne ind på en blindgyde.

Det er måske en lektie som Yassir Arafat og Edward Saida liv og kamp vil lære: at Arafats tid, hvor palæstinenserne blev forsvaret med geværet, er ved at være over; men at der er andre våben til rådighed. Palæstinenserne har en større chance for at kæmpe deres kamp i offentligheden end på slagmarken, hvor de er uendeligt underlegne. For Said betød dette ikke kompromis som sådan, men modet til at tale fornuft til forsvar for en retfærdig sag, og modet til at kritisere sine egne. For ham vejede pennen altid tungere end sværdet. Og selvom Arafat måske ikke ville have været enig, så udgør folk som Edward Said en del af kampen. Pennens rolle må være at kritisere sværdet. Sværdets rolle er at lytte til hvad pennen siger. Men hvor mange steder i verden er det tilfældet?

• f •

¹ ash-Shami, Khalid, i al-Quds al-Arabi, 18. november 2004.

² Khoury, Elias: "Arafat's secret heart", i Le Monde diplomatique, december 2004.

- 3 Tueni, Ghassan i an-Nahar, 22. november 2004.
- 4 Se f.eks. Abu Nasr, Abd al-Karim, i den saudiarabiske avis al-Watan, 18. november 2004.
- 5 Den kuwaitiske al-Watan, 13. november 2004. al-Watan var i flere år den mest Arafat-kritiske avis i den arabiske verden og opfordrede i en leder i maj 2002 Arafat til at hurtigst muligt at afgå ved døden for at redde det palæstinensiske folk.
- 6 Gowers, Andrew og Walker, Tony: «Arafat : the biography», rev. udg., London: Virgin: 2003.
- 7 AFP, 26. september 2003.
- 8 Nassar, Salim i al-Hayat, 10. oktober 2003.
- 9 Said, Edward: "A people in need of leadership", i New Left Review, september-oktober 2001, s. 27-33. S. 28.
- 10 Ibid., s. 31.
- 11 Said, Edward: «Orientalism», London: Routledge, 1978.
- 12 AFP, 26. september 2003.
- 13 As-Safir, 26. september 2003.
- 14 Said, Edward: «Out of Place – a memoir», London: Granta Books, 1999.
- 15 Said, Edward: «Representations of the intellectual: the 1993 Reith Lectures», London: Vintage, 1994.
- 16 Barghouti, Mourid, i al-Ahram Weekly, 2-8. oktober 2003.
- 17 Karmi, Ghada, i al-Ahram Weekly, 2-8. oktober 2003.
- 18 Bernstein, Richard, i New York Times, 25. september 2003.
- 19 Se f.eks. Judt, Tony: "The Rootless Cosmopolitan", i The Nation, 19. juli 2004.
- 20 Barenboim, Daniel, i al-Ahram Weekly, 2-8. oktober 2003.
- 21 Uddrag i min oversættelse fra Darwish, Mahmoud: Counterpoint (homage to Edward Said), i Le Monde diplomatique, januar 2005.
- 22 Khoury, Elias: "Arafat's secret heart", i Le Monde diplomatique, december 2004.
- 23 Barghouti, Mourid, i al-Ahram Weekly, 2-8. oktober 2003.